

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ **ERSA**

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ (RSAI, ERSA)

“Οικονομική Κρίση και Πολιτικές Ανάπτυξης και Συνοχής”

10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ,
Θεσσαλονίκη, 1 – 2 Ιουνίου 2012

Συνδιοργάνωση

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης:

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Η Περιφερειακή Διάσταση της Μετανάστευσης στις Χώρες της Νότιας Ευρώπης: Η Περίπτωση της Ιταλίας

Αντώνης Ροβολής¹, Αλεξάνδρα Τραγάκη²

¹ Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πάντειο Πανεπιστήμιο. email rovolis@panteion.gr

² Επίκουρος Καθηγήτρια, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. email atragaki@hua.gr

Θεματική Συνεδρίου: Μεταναστευτικές Ροές και Περιφερειακή Ανάπτυξη

Λέξεις Κλειδιά: Μεταναστευτικές ροές, δημογραφικές αλλαγές, Ιταλία, χωρική στατιστική

Οι μεταβολές στην ένταση, τη σύνθεση και τη διεύθυνση των μεταναστευτικών ροών κατά την πρώτη δεκαετία της νέας χιλιετίας έχουν αλλάξει σημαντικά το τοπίο στις χώρες της Νοτίου Ευρώπης. Αυτή η παρατήρηση αποτέλεσε το έναυσμα για τη συγκεκριμένη μελέτη που επικεντρώνεται στις δημογραφικές μεταβολές των μεταναστών κατά την περίοδο 2003-2010. Η υπόθεση εργασίας σχετικά με την ποιοτική αλλαγή των μεταναστών, αν και κοινή και για τις τρεις χώρες της Νοτίου Ευρώπης (Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα), ελέγχεται αποκλειστικά για την περίπτωση της Ιταλίας, λόγω των διαχρονικών και ιδιαίτερα αναλυτικών ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά στοιχείων που διαθέτει η χώρα.

Στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 σημειώθηκε μία σημαντική αλλαγή στην ιστορία των μεταναστευτικών ροών στην Νότια Ευρώπη. Η Ιταλία, όπως και οι άλλες χώρες του Ευρωπαϊκού νότου που αναφέρθηκαν, υπήρξε «εξαγωγέας» μεταναστών στις αρχές του εικοστού αιώνα. Η τάση αυτή όμως άλλαξε τις τελευταίες δεκαετίες και οι χώρες αυτές μεταβλήθηκαν σε «χώρες υποδοχής μεταναστών». Ήδη υπάρχει μία εκτενής βιβλιογραφία στο θέμα αυτό. Κάποιοι συγγραφείς έχουν αναλύσει την «δυναμική» του φαινόμενου της μετανάστευσης στις χώρες αυτές (Aleksynska, 2010, Favazza and Pia, 2006, Carella and Pace, 2001, Baldwin-Edwards, 1997), την σχέση της μετανάστευσης με τον μετασχηματισμό της οικονομίας και τις συνεπαγόμενες κοινωνικές αλλαγές (Williams et al., 2010, Cavounidis, 2006), τις χωρικές ανισότητες (Jayet et al., 2010), την κοινωνική συνοχή (Arapoglou and Sayas, 2009). Για την περίπτωση της Ιταλίας έχουν υπάρξει και κάποιες μελέτες σε για την μετανάστευση σε συγκεκριμένες πόλεις, όπως αυτή του Mingione (2009) για το Μιλάνο ή για συγκεκριμένες εθνικές ομάδες, όπως η έρευνα των Kosic και Triandafyllidou, (2003).

Η συγκεκριμένη έρευνα που παρουσιάζεται εδώ αναλύει την εμπειρία της Ιταλίας για δύο κυρίως λόγους: ο πρώτος είναι το γεγονός ότι η χώρα αυτή αποτελεί ένα από τους πέντε

σημαντικότερους προορισμούς για τους μετανάστες (πράγμα που είναι αποτέλεσμα του πληθυσμιακού μεγέθους, της γεωγραφικής θέσης της χώρας και του μεγέθους και σύνθεσης της οικονομίας της Ιταλίας). Ο δεύτερος λόγος είναι ότι η διαθεσιμότητα εμπειρικών δεδομένων τέτοιων που να επιτρέπουν την χωρική μελέτη της μετανάστευσης (πρέπει να σημειωθεί ότι τα στοιχεία αυτά αναφέρονται μόνο στους «νόμιμους» μετανάστες στην χώρα).

Ένα πρώτο γενικό συμπέρασμα από την εξέταση των στοιχείων για την Ιταλία είναι ότι την μετά το 2000 περίοδο ο αριθμός των μεταναστών στην χώρα τριπλασιάστηκε. Οι μεταναστευτικές ροές αυξήθηκαν κυρίως από την Ουκρανία (1268%), Ρουμανία (834%), Ισημερινό (462%), Πολωνία (252%) και Ινδία (198%). Πρέπει να σημειωθεί ότι οι ομάδες αυτές των μεταναστών, με εξαίρεση των μεταναστών από την Ινδία, χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα χαμηλές αναλογίες φύλου (sex ratios).

Μεταβολές στις ροές και το απόθεμα των μεταναστών στην Ιταλία

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 οι μετανάστες στην Ιταλία ήταν μικρό ποσοστό του συνολικού πληθυσμού της Ιταλίας (γύρω στο 2,6%, OECD, 2003, Tragaki and Rovolis, 2008). Όπως αναφέρθηκε η Ιταλία έχει πλέον έναν από τους υψηλότερους αριθμούς μεταναστών στην Ευρώπη (Vasileva, 2009). Το ποσοστό τους στον συνολικό Ιταλικό πληθυσμό έχει αυξηθεί στο 7%. Η αύξηση του αριθμού των μεταναστών είναι αυτή η οποία έχει βοηθήσει την Ιταλία να έχει θετική αύξηση πληθυσμού την τελευταία δεκαετία.

Το ερώτημα που προκύπτει στο σημείο αυτό είναι το πώς η οικονομική κρίση, η οποία έχει επηρεάσει πολύ και την Ιταλία, θα επηρεάσει τις μεταναστευτικές ροές προς την χώρα και την θέση των μεταναστών που ζουν ήδη εκεί (οι Koehler et al., 2010, έχουν υποστηρίξει ότι οι μεταναστευτικές ροές ήδη έχουν επιβραδυνθεί). Γενικά μιλώντας και παρότι δεν υπάρχει εμπειρία από μία ανάλογη κρίση σε μια σύγχρονη οικονομία, οι άνδρες μετανάστες (σε σχέση με τους «γηγενείς» εργαζόμενους ή / και τις γυναίκες) επηρεάζονται άμεσα, μια και απασχολούνται (σχετικά περισσότερο) σε κλάδους που επηρεάζονται από την κρίση (Khoudour-Castéras, 2009). Άλλος ένας παράγοντας που επηρεάζει σημαντικά τις μεταναστευτικές ροές είναι οι αλλαγές στην μεταναστευτική πολιτική (που έγινε πιο «αυστηρή», Aleksynska, 2010).

Ανάλυση φύλου

Οι μεταναστευτικές ροές στον νότο της Ευρώπης χαρακτηρίστηκαν τα τελευταία χρόνια από μία αύξηση του αριθμού των γυναικών μεταναστών, παρότι οι περισσότεροι μετανάστες εξακολουθούν να είναι άνδρες (Rovolis and Tragaki, 2006, King and Zontini, 2000, Anthias and Lazaridis, 2000). Η «ασυμμετρία» μεταξύ των 2 φύλων το 2000 ήταν μικρότερη στην Ιταλία (103,6 άνδρες για κάθε 100 γυναίκες) σε σχέση με την Ελλάδα (120 προς 100) και την Ισπανία

(123 προς 100). Από τότε η παρουσία των γυναικών μεταναστών ακολούθησε μία αυξητική τάση. Αυτή η αύξηση σχετίζεται με τις αλλαγές στην εθνική σύνθεση των μεταναστών, μια και υπάρχουν πολλές γυναίκες στους μετανάστες από την ανατολική Ευρώπη και τις χώρες της Λατινικής Αμερικής. Οι γυναίκες αυτές σε μεγάλο βαθμό απασχολούνται σε οικιακές εργασίες και φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων. Αυτός τους ο ρόλος βοήθησε την συμμετοχή των γηγενών γυναικών στην αγορά εργασίας, πράγμα που με την σειρά του οδήγησε σε σημαντικές αλλαγές την αγορά εργασίας (Mignione, 2009, Lyberaki, 2011). Η έρευνα έδειξε ότι οι τάσεις των αλλαγών της ηλικιακής σύνθεσης και του ποσοστού των γυναικών στον πληθυσμό των μεταναστών συνδέεται στατιστικά, όπως δείχνουν δύο διαφορετικοί μη-παραμετρικοί δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν (Spearman's rho και Kendall's tau b) και παρουσιάζονται στον πίνακα 1.

Πίνακας 1

		2003	2010
Αναλογία φύλου			
Kendall's tau_b	διάμεσος ηλικία	-0.379**	-0.431**
		(<i>p</i> =0.000)	(<i>p</i> =0.000)
	<i>Sig. (2-tailed)</i>		
		N=104	N=107
Spearman's rho	διάμεσος ηλικία	-0.508**	-0.559**
		(<i>p</i> =0.000)	(<i>p</i> =0.000)
	<i>Sig. (2-tailed)</i>		
		N=104	N=107

** . Συσχέτιση στατιστικά σημαντική σε επίπεδο 0.01 (2-tailed).

Οι αλλαγές στην χωρική συγκέντρωση των μεταναστών

Η χωρική κατανομή των μεταναστών καθορίζεται από μία σειρά παραγόντων. Η κατανομή στο χώρο του «γγενούς» πληθυσμού είναι ένας σημαντικός τέτοιος παράγοντας, αλλά οι μετανάστες σε πολλές περιπτώσεις ακολουθούν «δικά τους» χωρικά πρότυπα. Μελέτες έχουν δείξει ότι μετανάστες ίδιας (ή συγγενούς) εθνικής καταγωγής τείνουν να συγκεντρώνονται στον χώρο (Jayet et al., 2010, Rovolis and Tragaki, 2006). Ταυτόχρονα, όσο μεγαλύτερη είναι η

εθνική ομάδα των μεταναστών, τόσο μεγαλύτερη θα είναι και η χωρική διασπορά τους (OECD, 2003).

Ο Βορράς της Ιταλίας συγκέντρωνε παραδοσιακά υψηλότερα ποσοστά μεταναστών σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα (Jayet et al., 2010, ISTAT, 2004, 2010). Το 60% των μεταναστών ζει στον Βορρά, το 25% στην Κεντρική Ιταλία, το 9% στον Νότο και το 4% στα νησιά Σαρδηνία και Σικελία. Όπως είναι αναμενόμενο, η ανάλυση σε χαμηλότερο χωρικό επίπεδο (NUTS III, δηλαδή το αντίστοιχο των ελληνικών νομών), αποκαλύπτει μεγαλύτερη γεωγραφική και χρονική μεταβλητότητα. Ένας δείκτης που χρησιμοποιήθηκε στην ανάλυση είναι ο Συντελεστής Συμμετοχής (Location Quotient (LQ)), ο οποίος δείχνει περιοχές που έχουν υψηλότερη ή χαμηλότερη συγκέντρωση μεταναστών, σε σχέση με την γεωγραφική κατανομή του γηγενούς πληθυσμού. Ο δείκτης αυτός έδειξε ότι περιοχές (πάντα μιλώντας για NUTS III περιφέρειες) με αρχικές χαμηλές συγκεντρώσεις είχαν μεγαλύτερες αυξήσεις. Το φύλο των μεταναστών δεν φαίνεται να έχει κάποια σημασία για την χωρική κατανομή των μεταναστών, καθώς δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές στην χωρική κατανομή ανδρών και γυναικών. Οι ροές των μεταναστών κατευθύνονται σε μεγάλο βαθμό σε αστικές συγκεντρώσεις (Jayet et al., 2010), όμως ο ρόλος των πόλεων είναι σχετικός στην περίπτωση της Ιταλίας, μια και περιφέρειες με μεγάλες πόλεις (δηλαδή, πάνω από 200.000 κατοίκους) έχουν μεγαλύτερη συγκέντρωση μεταναστών, αλλά μόνο στην περίπτωση που οι πόλεις αυτές βρίσκονται στον Βορρά.

Η χωρική κατανομή των εθνικών ομάδων των μεταναστών

Διάφορα στατιστικοί δείκτες χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση της συγκέντρωσης στον χώρο των μεταναστών ανάλογα με την εθνική τους ομάδα. Γενικά, η δημογραφική θεωρία υποστηρίζει ότι οι μετανάστες μιας συγκεκριμένης εθνικής ομάδας τείνουν να συγκεντρώνονται (σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι γηγενείς κάτοικοι). Αυτό είναι συνέπεια του «αποτελέσματος δικτύου» (network effect) το οποίο υπάρχει γιατί οι οικογένειες ή οι φίλοι βοηθούν τους νέους στην χώρα μετανάστες και του αποκαλούμενου «αποτελέσματος της αγέλης» (herd effect), το οποίο υπάρχει όταν νέοι στη χώρα μετανάστες μιμούνται την συμπεριφορά παλαιότερων στην χώρα μεταναστών (Chiswick and Miller, 2002, Bauer et al., 2002). Εκτός από τον δείκτη LQ η συγκέντρωση των μεταναστών μπορεί να αναλυθεί και με μια παραλλαγή του δείκτη Herfindahl-Hirschman ($H-HI$). Ο γεωγραφικός διαχωρισμός των μεταναστών μετράται με τον δείκτη Duncan's (DI). Ένας ακόμα δείκτης που χρησιμοποιήθηκε σ' αυτή την ανάλυση είναι ο Προσαρμοσμένος Δείκτης Γεωγραφικής Συγκέντρωσης (Adjusted Geographical Concentration Index (AGC)) που έχει προταθεί από τον ΟΟΣΑ (OECD 2003).

Η ανάλυση έδειξε ότι υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση στο βαθμό χωρικής συγκέντρωσης των διαφόρων εθνικών ομάδων. Επίσης ότι όλες οι εθνικές ομάδες, με την εξαίρεση των μεταναστών από τον Ισημερινό, την Ινδία και την FYROM, παρουσιάζουν μείωση της χωρικής τους συγκέντρωσης στην διάρκεια του χρόνου. Οι εθνικές ομάδες με μεγάλο αριθμό μεταναστών,

έχουν μεγαλύτερη χωρική διασπορά, άρα και μικρότερη γεωγραφική συγκέντρωση (όπως συμβαίνει στην περίπτωση των μεταναστών από την Αλβανία, την Ρουμανία και το Μαρόκο).

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Anthias, F. and Lazaridis, G. (eds.) (2000) *Gender and Migration in Southern Europe: Women on the Move*, New York: Berg, 263 pp.

Baldwin-Edwards, M. (1997) 'The Emerging European immigration Regime: Some Reflections on Implications for Southern Europe', *Journal of Common Market Studies*. Vol.35(4). pp.497-519.

Bauer T., G.S. Epstein and I.N. Gang (2002) *Herd effects or migration networks? The location of Mexican immigrants in the US*. CEPR, August.

Carella, M. and R. Pace (2001) 'Some Migration Dynamics Specific to Southern Europe: South-North and East-West Axis' *International Migration*. Vol.39(4). pp.63-99.

Chiswick B.R and P.W. Miller (2002) *Do enclaves matter in immigrant adjustment?*, www.iza.org, Discussion Paper n° 449.

Favazza S. and M. Pia (2006) *Measuring immigration and foreign population in Italy*, United Nations Expert Group Meeting on Measuring International Migration: Concept and Methods, 4-7 December 2006, United Nations, New York.

ISTAT (2010) *The foreign population resident in Italy*, Rome 12th October 2010, available at: <http://www.istat.it/popolazione/stranieri/>

Jayet H., N. Ukrayinchuk, G. De Arcangelis (2010) "The Location of Immigrants in Italy: Disentangling Networks and Local Effects" *Annales d'Economie et de Statistiques*, forthcoming

King, R. (2002) 'Towards a New Map of European Migration'. *International Journal of Population Geography*. 8. pp. 89-106.

King, R., G. Lazaridis and C. Tsardanidis eds (2000) *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe* Macmillan. London.

King, R. and E. Zontini (2000) "The role of gender in the South European immigration model" in *Papers* 60, pp.35-52.

OECD (2003) *Trends in International Migration*. SOPEMI 2003 Edition.

Pellegrino A. (2004) *Migration from Latin America to Europe: Trends and Policy Challenges*, *IOM Research Series*, No 16, May 2004.

Rovolis A. and A. Tragaki (2006) Ethnic Characteristics and Geographical Distribution of Immigrants in Greece, *European Urban and Regional Studies* 13(2), pp. 99-111.

Tragaki A., & A. Rovolis (2008) “Immigrant Population in a New Host-Region: Differences and Similarities Across South European Countries”, *European Population Conference*, Barcelona, 9-12 July 2008.

available at: <http://epc2008.princeton.edu/download.aspx?submissionId=80773>

Vasileva, K. (2009) *Citizens of European countries account for the majority of the foreign population in EU-27 in 2008*, Eurostat, Statistics in focus, 94/2009.

Vasileva K. (2010) *Foreigners living in the EU are diverse and largely younger than the nationals of the EU Member States*, Eurostat, Statistics in focus, 45/2010.